

SZIMIN BOSÁN MAGDA

MIRE A MEGGYFA KIVIRÁGZIK

Hangjáték

MESÉLŐ	I. FÉRFIHANG
FELOLVASÓ	II. FÉRFIHANG
SZERZŐ	III. FÉRFIHANG
I. ŐR	IV. FÉRFIHANG
II. ŐR	I. NŐI HANG
ANYA	II. NŐI HANG
APA	III. NŐI HANG
	GYERMEKHANG
	CSENDŐR

MESÉLŐ: 1942 februárja. A szabadkai fogház szürke épületének földszintjén, közvetlenül a bejáratnál, van egy kisebb helyiség, a látogatószoba. Rácsok itt nincsenek. Középpütt hosszú asztal.

SZERZŐ: (*echóban*) Állok az asztal mellett a foglyok sorában. A túloldalon szabad, de lényegében szintén fogoly emberek sora: a látogatók. Kosaras öregasszonyok a kendőjük csücskével a szemüket törölgetik, a férfiak zavartan topognak. Úgy tűnik, csak a foglyok nyugodtak itt. Kartávolságnyira csak, mégis végtelenül messze tőlem, áll az anyám. Mindkét kezével erősen az asztal lapjába fogódzik. Arcán még látszanak rendkívüli büszke szépségének nyomai. De a dereka már nem egyenes. Mosolyog. De ez nem is mosoly. Már évek óta nem nevetett igazán, mintha attól tartana, hogy valaki rossz néven veszi tőle. Alsó ajkát kissé beharapja. Látszólag nyugodt. Még sejteni se engedi, milyen bátorságra, lelki erőre van szüksége, hogy itt álljon előttem és mosolyogjon.

(*A terem moraja hallatszik*)

I. ŐR: A csomagot kibontani! Siessünk!

ANYA: (*zizeg a csomagolópapír*) Tessék! Egy kis sajt meg sütemény.

I. ŐR: (*türelmetlenül*) Ezt tessék kibontani!

ANYA: (*Ismét zizeg a papír*) Szalonna.

I. ŐR: (*továbbhalad*) Csomagokat kibontani. Siessünk kérem! Az idő nem vár! Nem korzózunk!

(*A terem moraja*)

SZERZŐ: (*echóban*) Anya ügyes, biztos mozdulatokkal tárta fel a kartondoboz tartalmát s most ugyanígy csomagolja vissza az ételmet, semmi kárba ne vesszen. Ilyen egyszerű, biztos mozdulatokkal szokott varrni délelőttönként, így foltozza a már foltozhatatlan fehérneműket, így öntözte a virágokat a kertben, ha volt kertünk, télen pedig a cserepekben.

ANYA: Egészséges vagy?

SZERZŐ: Igen. (*Echóban*) Mit is mondhatnék mást? Miért bánkódjon?

ANYA: Fűtenek a zárkában?

SZERZŐ: Ne aggódj. Nem fázom. És Ti?

ANYA: Átköltöztünk nagypapáékhoz Moravicára. Azok után nem volt tanácsos Csúrogon maradni.

SZERZŐ: (*echóban*) Azok után? Anya a razziáról beszél? Igen! A csúrogi, szablyai, újvidéki razziáról, aminek híre tűzvészként terjedt itt a börtönben is. Meg se kérdeztem, hogyan vészelték át a razziát! Megőrültem? Eszembe se jutott hogy valami bajuk történhetne, hiszen ártatlanok! Ártatlanok? Mi ez? Gyerekes optimizmus?

SZERZŐ: Átköltöztek Moravicára?

ANYA: Igen. A csomagot a nagymamáék küldik. Mindenki üdvözlöl.

SZERZŐ: (*echóban*) Miért csak a nagymamáék? Hát anyámnak már nincsen mit hoznia?

SZERZŐ: Hogyan helyezkedtek el mindannyian? Nem lett szűk a ház?

ANYA: A holmink nagyobb részét még Csúrogon eladtuk. A bútort mind. Minek az már nekünk?

SZERZŐ: (*echóban*) Minek az már nekünk? Hát ez mit jelent? Kiáltani szeretnék.

SZERZŐ: Apa hol van?

ANYA: El van foglalva... dolgozik...

SZERZŐ: Mit dolgozik?

ANYA: Dolgozik... a községházán...

SZERZŐ: A községházán?

ANYA: Semmi különöset... Írástudó emberek mindig kellenek.

SZERZŐ: De anyám! Ő a községházán?

ANYA: Ne félj, tudja ő mit és hogyan kell.

SZERZŐ: Jó. De eljön hozzám?

ANYA: Nem tudom...

SZERZŐ: Még nem volt nálam látogatóban.

ANYA: Azért ő szeret téged. Nem haragszik.

SZERZŐ: Valaki azt üzenté, hogy apa engem az ősszel a temetőben keresett... Beteg talán?

ANYA: Nem tudtuk hol vagy?

SZERZŐ: Most tudjátok. Mondd meg neki, hogy jöjjön el a következő látogatóra. Várom. Megmondod?

ANYA: Meg. Biztosan eljön, de később...

SZERZŐ: Később?

I. ŐR: Vége a látogatónak. Tessék elhagyni a termet. Gyorsan kérem! *(Zaj, kulcscsörgés, moraj, üdvözlések: Isten veled! Szervusz! Viszontlátásra!)*

ANYA: *(távolodva)* Oszd be az ennivalót! Vigyázz magadra!

SZERZŐ: Szervusz, anyám!

(Kongó léptek a folyosón)

II. ŐR: No, ki volt nálad?

SZERZŐ: *(echóban)* Hogy vigyorg ez az őr azokkal a csúnya, megfeketedett fogaival! Eladták a bútorokat!

ANYA: *(echóban)* Minek az már nekünk? Biztosan eljön... de később...

SZERZŐ: *(echóban)* Később... később...

II. ŐR: Süket vagy? Azt kérdeztem ki volt nálad. Szépen kérdezem?

SZERZŐ: Az anyám.

II. ŐR: És az apád? Az apád nem jött?

SZERZŐ: Nem.

II. ŐR: Nem is jön az! Nem jöhet, mert etetni kell a halakat... *(halkan, vihogva)* a Tiszában...

SZERZŐ: *(echóban)* A Tiszában? Azt mondta?

II. ŐR: No, no, hiszen csak tréfáltam! Mit bámulsz rám? Befelé! Lódulj már, mert megbánod!

(Nehéz kulcsok csörgése. Az őr bevágja és bezárja az ajtót)

MESÉLŐ: Ki tudná leírni a rabok álmatlan éjszakáit? A börtönég valószerűtlen árnyakkal, szörnyű gondolatokkal, kísértésekkel és örülettel van teli.

SZERZŐ: *(echóban)* Megölték a razziában! Igen, ez most már bizonyos! Rajtam kívül mindenki tudta ezt. Tudták a parasztok az újvidéki hírhedt Armijában, ahova nemrégén vittek el, hogy még egyszer megkínózzanak, tudták az elvtársnők itt a zárkában, most értem csak lesütött szemük, zavart tekintetük, tudták az örök, csak éppen én nem tudtam. Megölték a magyar királyi honvédek és csendőrök. Miért? 1941 áprilisában amikor nagy pompával, zengzetes jelszavakkal bevonultak Bácskába, apa gyötrő gondolatokkal figyelte őket.

APA: Szóval igazad volt. Itt a háború. De hol van a hadsereg, amely legyőzi majd Hitlert meg csatlósait?

SZERZŐ: Tudod jól. A Vörös Hadsereg, apám. Meg mi.

APA: (*dühöngve, fojtottan*) Sztálin szerződést kötött Hitlerrel! Mi magunk, vagy ti magatok meg mit tehettek? Egy csoport megszállott csak a vesztibe rohanhat.

SZERZŐ: (*echóban*) Tudtam nagyon jól, miért gyötrődik ennyire. Nemcsak az életünket féltette. Fájdalmat és csalódottságot érzett Sztálin sakkhúzása miatt, meg a magyar honvédek miatt is, mert ilyen szerepben látja őket. Pesten járt egyetemre. Ügyvédi irodában kereste közben a kegyerét, szakadozott cipőben ismerte meg ezt a szép, nagy várost és szenvedélyesen beleszeretett. Szerette zajos utcáit, híres operáját és színházait, virágos szigetét a Dunán, a budai hegyeket, a hangos újságszerkesztőségeket, az írók és költők társaságát, mindazt, amiről Adán, a Tisza menti poros kis faluban, ahonnan elindult, álmodni sem lehetett. Az a város nem adta kezébe az annyira áhított orvosi diplomát — ki tartotta volna el a stúdium alatt? —, nem adott neki gazdagságot, nem nyitotta meg előtte az előkelők kapuit, de szépségével és derűjével elbűvölte. Jogot végzett úgy, hogy mindvégig dolgozott. Sokáig álmodozott Pestről. Igérgette, hogy egyszer mégis elvezet bennünket oda, hogy Budáról nézzünk le a folyóra a karcsú hidakra és a városra, mely hatalmas, ritka drágagyöngyként ragyog az éjszakában.

APA: Nunc ibis liber sine me in Urbem,

Hol én csak álmaimban járhatok.
Köszönts a Várost, mely valaha engem
Diáknak látott, s a kék folyamot,
Melynek partján hajdan annyit merengtem.
Ezer fényben csillogtak a habok,
Míg álomba ringatott a varázs...
Nos, menj utadra, könyvem, bon voyage!

SZERZŐ: (*echóban*) Ez a könyv, amit ilyen szépen kísérne útjára, soha meg nem jelent, csak kéziratban olvasta fel nekünk, játszva a könnyed strófiákkal és ravaszkas mosollyal lesve a hatást. Byron művét szánta befejezni ezzel a költeménnyel. Az íróasztala fiókjában fekszik, barna papírosba csomagolva, cukorspárgával átkötve a nagy poéma Don Juan utolsó hőstetteiről és sebesüléséről. A javított példányra ezt írta és ki is hangsúlyozta, hogy emlékezzünk.

APA: Ha valaha kiadják, ez a jó példány.

SZERZŐ: (*echóban*) Nem aqták ki, mert mire elkészült vele, olyan szegények lettünk, nem jutott nyomdaköltségre, de már hitelező se akadt.

APA: ... Hol én csak álmaimban járhatok,
Köszönts a Várost, mely valaha engem
Diáknak látott, s a kék folyamot,
Melynek partján hajdan annyit merengtem.
Ezer fényben csillogtak a habok...

SZERZŐ: (*echóban*) De később, amikor a harmincas évek közepe táján nyilas, horogkeresztes és antiszemita eszmék kezdtek sugározni onnan, apa többé nem beszélt Budáról. Nem esküdözött anyának, hogy elmennek egyszer a Lánchídig, ha mindjárt gyalog is, mint a zarándokok. Helyette egy fehér villáról álmodozott a Duna parton, szemben Újvidékkel, ahol majd egyszer kipihenheti a mindennapos utazásokat járásbíró-

ságról járásbíróásra. Akkor majd megírja, amit eddigi életében nem sikerült megírnia, életművét, a nagy poémát! Most megölték a honvédek meg a csendőrök, megölték ítélet és kihallgatás nélkül, megölték, hogy öljenek.

MESELO: Nyugtalan árnyak rezegnek a zárka csupasz falain. Mint-ha odakünn valaki reflektorral játszana. Hideg embertelen fény ugrál végig a fal mellett sorakozó ágyakon, az álmok tarka lámpásait gyújtogatva és oltva ki a félig zárt szemekben. Nyugtalanul forgolódnak az aszonyok, lélegzetük egyenetlen, az ajkak kinyílnak, hogy levegőt szippantsanak.

SZERZO: (*echóban*) Anna mozgolódik mellettem az ágyon, együtt vagyunk, arcán titokzatos fény ragyog. Vagy talán csak a fekete haj övezte bőr fehérsége világít? A szemöldökei fájdalmasan megremegnek, lehunyt pillái megrezzenek, a remegő ajkak pedig hol mosolyra, hol fintorra nyílnak.

Anna félrebeszél. Anna gyakran beszél álmában.

MESELO: Az egyik cigányasszony felemelkedik vackáról. Fél. A fának támaszkodik és sokáig veti magára a keresztet.

SZERZO: (*echóban*) Íme, apám, itt van a te Cigányasszonyod is velem. Milyen furcsa, hogy életre kelt első verses elbeszélésed hősnője és itt van bezárva, hogy jó tizedmagával elkísérjen. Sohasem kérdeztem meg tőled, hol ismerted meg a cigányokat. Talán bizony tizenkilencben, amikor letartóztattak épp itt Szabadkán, és megbotozva egy cellába löktek, te is cigányokat kaptál társul? Talán éppen ebben a börtönépületben, vagy éppen ebben a tömegzárkában feküdtél és álmatlanul hallgattad a meséiket? Jó társak a cigányok. Elszórakoztatnak, felvidítanak és meg is segítenek a bajban. Ezt még a kikindai börtönben megtanultam mint nyolcadikos diák. Ezek az asszonyok is mindent megtennének értünk, ami módjukban áll. Még a tudományukat is ránk ruháznák. Ki tudja, mondják, mikor lesz szükségük rá? És már mutatják, hogyan kell lopni nagykendő, bőszoknya, kosár segítségével. Kosár... Mintha a versedből lépne ki...

MESELO: A cigányasszony muzsikusfia elesik a háborúban.

FELOLVASO: Négy hete már, hogy híre eljutott

A cigányasszony gyatra hajlékába,

Azóta már a könny is elfogyott,

Meg az aprópénz a ládafiába.

Se liszt, se pénz, se posztó nincsen ott,

Valami után nézni kell, hiába

Ráérünk sírni, kosztoljunk előbb,

A bánat is így elviselhetőbb.

A cigányasszony karján kosara,

Hogy mit vesz bele, éppoly homályos még,

mint hogy miből. Leikiállapota

hogy milyen, arról írni alig tudnék,

Hol sokan állnak, furakszik oda,

Majd mintha várni ideje nem telnék,

Elsiet onnan, ránkban homloka...

Egy darab vajjal menekül tova.

Hanghatáron kívüj van zsákmányával,
Nagyot lélegzik, majd megfúlt idáig.
Sokat próbált, s most napja áldozatával
Követi el, mire a szükség csábít,
Vérébe van, származására rávall
mégszem tudja, melege van vagy fázik.
Könnyes szemmel szólítja istenit,
Rezignáltan csóválja a fejit.

SZERZŐ: (*echóban*) Az életrekelt cigányasszony, ki most babonásan veti magára a keresztet, s aki még a minap hunyorogva mutatta, hogyan kell a cuccot gyorsan a kosárba lökni, aztán hirtelen kendővel letakarni és továbbbálni, ott fog feküdni purdójával a német lágér fagyos földjén, holtan. Nem túri meg őt az „übermensch” elmélet. Össze fogják szédni 1944 nyarán a cigányokat, hiányos öltözékben, pucéran, hogy mind elpusztuljon az utolsó tél fagyán.

APA: Nem igaz az, hogy a cigánypurdé ellenállóbb, mint a mi gyerekeink! Nézzétek meg, mennyi pusztul el belőlük!

SZERZŐ: (*echóban*) Mindig dühös volt, amikor a cigányokról romantikus elméleteket hangoztattak, hogy nekik nem is kell a ház, meg a meleg, ők mindent kibírnak. Pedig hol voltak akkor még a német lágerek? Anyám behozott a házba egy ilyen purdét. Kivette a cigányasszony kezéből a már-már erőtlenül síró kisbabát, az ágyra tette, kibontotta.

ANYA: (*sóhajt*) Istenem! Nézd meg, kislányom, mi a szegénység!

SZERZŐ: (*echóban*) A baba bőre piros volt és sebes. Liszttel szórták be a pici hajlékokat a combon, a liszt enyves péppé vált, és a húsig marta a gyenge bőrt. Anyám rendbe hozta, meggondozta. Hiába. Ezt is hiába.

SZERZŐ: Aludni szeretnék.

APA: Aludni, kislányom, most aludni fogunk!

SZERZŐ: (*echóban*) Tisztán hallom a hangját gyerekkoromból.

APA: A mesét majd holnap folytatjuk.

SZERZŐ: (*echóban*) Nem vagyok álmos! — mondom gyerekként. — Mi lett a szegény pásztorlánnyal?

APA: Csend legyen, ez még titok. Holnapra talán megtudjuk és akkor elmondom.

SZERZŐ: (*echóban*) Nyisd ki, apám, a spalettát! — mondom, mert félek a sötétől, mintha már akkor is ettől a nagy éjszakától féltem volna, ami most rám borult. Az utcai világítás árnyakat vetett gyerekágyam csipkés falvédőjére és én az ujjammal követtem rajta a remegő, mesebeli árnyalakokat.

APA: Ennek a gyereknek nem kell az álom?

SZERZŐ: (*echóban*) Ijed fej apám éjnek idején és én gyorsan behunyom a szemem.

APA: Csak még ezt az egyetlen verset engedélyezem!

SZERZŐ: (*echóban*) Jön felém a hang már későbbi indőkből, mikor olvasni tudtam, és téli estéken hőskölteményeket olvastam fel anyámnak, aki varrt. Két öcsém közben mélyen elaludt.

APA: Csalsz, kislányom, ez már másik költemény!

SZERZŐ: (*echóban*) Szólint meg ismét a szomszéd szobából, ahová pihenni tért. Anyám összehajtogatta a varrást és sohajtott.

ANYA: Feküdjünk le, kislányom, apa fáradt, így nem tud elaludni.

SZERZŐ: (*echóban*) Honnan tudja apa a csukott ajtó mögött, hogy másik versbe kezdtem? — kérdeztem álmélkodva.

ANYA: Onnan, gyerekem, hogy más a ritmusa.

SZERZŐ: (*echóban*) Persze, a ritmus! Micsoda hallása van apának! —érttettem meg az összefüggést. Ha fals éneket hall, betömi a fülét. Azt meséli, hogy Pesten az Operában, már az előadás utolsó perceiben rohant le a karzatról, ki az utcára, mert nem bírta elviselni a ráérő, kivonuló, falsul füttyürésző közönséget. A dallamok tisztán maradtak meg benne. Még a recsegő rádiót is elcsavarja és mérges a technikára, hogy elpusztítja a muzsikát.

APA: Ha megveszik a scenáriót, elmegyünk Pestre, megnézzük a Hattyúk tavát!

SZERZŐ: (*echóban*) S már füttyüli a gyönyörű dallamokat.

APA: A balerinának a karjai, de még az ujjai is remegnek, amikor a fehér madár haldoklását játssza. H szerencsénk lesz, eljutunk még Moszkvába is a Bolysoj Teatarba. Az orosz balettnek nincsen párja. Mikor a híres balerina... először táncolta a Hattyúk tavát a cár előtt...

SZERZŐ: (*echóban*) És mondta, mondta a mesét...

APA: Ha a scenáriót megveszik...

SZERZŐ: (*echóban*) Ez a filmscenárió a keresztes hadjáratokról szolt. Európából, pápai áldással, fellobogozott hadak indulnak, hogy a pogányoktól, pogány módra, visszaszerezzék Krisztus sírját. A kéziratot egy volt barátjának, már híres filmrendezőnek küldte Amerikába. A választ együtt böngészjük. Nem tudtunk angolul. Hiába biztatott apám, nem volt kitől még tanulnom se.

APA: Világos. Negatív a válasz.

SZERZŐ: (*echóban*) Szórakozottan forgatta a levelet.

SZERZŐ: Honnan veszed?

APA: Nem ő írja a választ, a kedves barátom, hanem a vállalat. Meg aztán, nézd csak. Latinul te is tanultál meg németül: Ouor program for the next year is complete. Program... complete... Betöltve. A jövő évi program, mondják, be van töltve. És még valami .Costumes... cost s... Sokba kerül. Nyilván azt magyarázzák, hogy sokba kerülne a forgatás. Drága filmet írtam. Vagy füttyülnek a történelemre, a tanulásaira, meg rám.

SZERZŐ: (*echóban*) S mi maradtunk. Hogyan ölték, meg? Ha aludni tudnék? De nem!

APA: Micsoda dolog az ilyen későn fennmaradni? Tanulsz, olvasol? Majd holnap folytatod.

SZERZŐ: (*echóban*) A, hang már diákkoromból jön felém.

APA: A nappal elég hosszú minden munka elvégzésére. Az éjszaka pihenésre van.

SZERZŐ: (*echóban*) Másnap felkel hajnalban, friss tejet, kenyeret hoz a házba, nagy halat vesz, ezt kerek tálba, vízbe teszi, hogy reggel, ha felkeltünk, megcsodálhassuk.

GYEREKHANG: Nem krampusz, halacska!

SZERZŐ: (*echóban*) Ismételteti boldogan apám szavait beteg kisöcsém, Palika, és ujjacskájával a vízbe bök. A hal nagyot csap farkával, halszáját kitátja, levegő után kap.

II. ŐR: Nem is jön az. Nem jöhet mert etetni kell a halakat... a Tiszában!

SZERZŐ: (*echóban*) A halakat a Tiszában... A Tiszában... Mindig tudta, hogy nem ágyban párnák közt, de nem is csatatéren fog meghalni. Jogász volt, okos, reális. Képzletében mindig szigorú bírák ítélkeztek felette eszméi miatt. Mert az ellenség nemcsak a csatatéren van. Sőt! Néhányszor leírta az elítéltek utolsó óráját. A Cigányasszonyban két muzsikus fiú elesik a világháborúban. A kisebbiket, az esztelen öldökléstől menekültöt, halálra ítélik mint katonaszökevényt. Megvető bátorságot sugall neki apám:

FELOLVASÓ: Ott áll a négyszög már az udvaron,
Komoly képu, megdöbönt katonák,
Oda vezették, sápadt volt nagyon,
Hogy nagy bűnét fejére olvasták.
Látta, hogy szép napja fogytán vagyon,
S belátta a felsőbbség jogát,
Bűnös volt, mert gyilkolni semmi kedve,
Pedig isten evégre teremtette.

Egy pillantást vet fej az ég felé,
Leírhatlan esdő tekintetet,
Mint jó baráthoz, hozzá emelné
Szavát most, hogy hozzá közeledett.
Ott Isten van! Ha az sem értené!
Ha az is sötét, mint az emberek!
De im, az ég magas, csodálatos
Mosolya derús és titokzatos.

Na jó, gyerünk, ti szegény katonák,
Kik oly szorongva álltatok elem,
A képetek ne legyen halovány.
Derús nyugodtan lőjetekek belém,
Én haza megyek, tudjátok, kutyák?
Míg titeket itt fojtogat a rém,
Haza megyek, a magasba, a fénybe,
Nincs reglama, amely odáig érne.

SZERZŐ: (*echóban*) Így bátorította önmagát 1919-ben, a kommunbukása és letartóztatása után, mert a Cigányasszony akkor jelent meg.

És nemsokára, szintén Szabadkán, megjelent a Phaeton három napja című prózai elbeszélés. A fogoly, kit röpiratok, új eszmék terjesztéséért tartóztattak le, hogyan készül a bitó alá? Utolsó éjszakáján megjelenik álmában Phaeton, a napisten fia, ki háromszor jött le a földre, az emberek közé, hogy jobb életre tanítsa őket, s akit végül is tanaiért kivégeznek, vagyis kivégeznének, ha Artemis istennő meg nem mentené...

FELOLVASÓ: Az elítélt fölébredt. A hajnal pírja már beszűrődött börtöne rácsán, látta, hogy körülötte állnak elvesztői, az ügyész, a tömlőtartó, a bakó, a pribékek. És sajátságos! Szívéből eltűnt a szorongás, félelem nélkül tekintett a végső pillanat elé... Szánakozva nézett öntelt hőhéaira, kik nem ülhetnek az ő szárnyaira, amint az eszme útjára indul. Úgy lépett az akasztófa alá, mint aki a dicsőség útjára lép.

SZERZŐ: (*echóban*) Jogász volt, Reális. De hogy megölik kihallgatás és ítélet nélkül, hogy nem lesz védője, se ügyésze, csak bakója és pribékjei, ezt nem tudta előrelátni. A fasiszta örület új térhódítása, új metódusa volt ez.

MESÉLŐ: Árnyak táncolnak az éjszakában. Az éjjeli folyosóórség léptei az agyon dobolnak. Fel-le, fel-le.

SZERZŐ: (*echóban*) Az én apám a börtönj félhomályában, a csürogi razzia száz halálával haldoklik előttem. Katonapuska sújtotta volna le a kifosztott ház küszöbén? Mit is sugdostak a parasztok az újvidéki Armijában?

I. FÉRFIHANG: Öltek, kit hol értek, volt, akit a házban, volt, akit az udvaron a család szeme láttára.

II. FÉRFIHANG: Akit otthon meg nem öltek, férfiakat, még azon a karácsonyéjen elhajtották a községházára, vagy az iskolába. Két magtárt is kiürítettek a faluban, a főutcán, oda zsúfolták be az embereket, és két teljes napig tartották, étlen, szomjan.

SZERZŐ: (*echóban*) Látom, amint ott áll felemelt kézzel a fal mentén, a hosszú sorban, miközben puskatusok, gumibotok és katonacsizmák táncolnak a lemeztelenített testeken. Vajon menekvést hoztak-e neki a géppuskák?

I. FÉRFIHANG: A géppuskát a magtár ajtajában helyezték el, kívülről, be se mentek, onnan lőttek. Nem merték megnézni, mi lett az emberekkel odabenn két nap alatt.

SZERZŐ: (*echóban*) Látom, hogy holtan feldobják a teherautóra. Vagy csak megsebesült? Megbújt a raktár sarkában, a golyó nem érte? Ott a Tiszán talán még küzdeni fog az életéért? Látom, hogy mindkét kezével belekapaszkodik a felhasított jég szélébe — meglapul. De az éj nem elég sötét! Ezer szeme van ennek az éjszakának, és valamennyi azokra mered, akiknek meg kell halniok. Katona lopózik felé a jégre fektetett deszkán, óvatosan küszik, mint a macska, és fejre sújtó egyetlen ütéssel befejezi művét. A kezek elernyednek és a test lassan, himbálózva, mintha egy pillanatig még tétovázna, lesiklik a mélybe. Vagy talán... Egy börtönéjszakának sohasem akar vége szakadni. Az én apám a csürogi parasztok, orvosok, papok ezernyi halálával halódik ezen az éjszakán.

Pedig mennyire szerettem volna megmenteni őt. Elvonul előttem az utolsó búcsú minden részlete. 1941. szeptember 27-e. Bejött a konyhába. Anyámék nem voltak otthon.

APA: Két csendőr keres.

SZERZŐ: Mondtad, hogy itthon vagyok?

APA: Igen.

SZERZŐ: (*echóban*) Megszökni! — volt az első gondolatom. Kinéztem az udvarra, — üresnek tűnt. De ha most megszököm, őt fogják el! Néztam ezt a kedves, már elkínzott arcot. Elviselhetetlennek tűnt a gondolat, hogy őt, öregkorára kinezni fogják.

APA: Várj! Hozom a koffert.

SZERZŐ: (*echóban*) Mintha készült volna rá, hihetetlen gyorsasággal előteremtette a koffert és teletöltötte almával. A betegségemre gondolt, pedig én már elfelejtettem. A rendetlen és talán egészségtelen étkezéstől az utóbbi hetekben, míg Szabadkán bújkáltam, sárgaságot kaptam. Egy kis meleg télirevaló holmiért jöttem haza Csúrogra, hiszen itt volt az ősz. Nem tudtam, hogy már köröznek, és hogy a csúrogi csendőrségnek is akadnak ilyen jó besúgói és azonnal értesítik, hogy megérkeztem. Mit mondhatok apámnak? Ő szólalt meg.

APA: Semmit sem szabad bevallani!

SZERZŐ: (*echóban*) Nem lephetett meg jobban búcsúzáskor. Haladó szellemű embernek nevelt, de megijedt, amikor bekapcsolódtam a mozgalomba. Végtelen gond és fájdalom forrása lettem számára. Alig néhány hete, amikor kikisért a falu főutcáján a vasútállomásra, hirtelen megállt — hiszen tudta, hogy nem szórakozni megyek Szabadkára — földhöz csapta a poggyászatot és majdnem kiáltott:

APA: Miattad akasztanak fej mindnyájunkat!

SZERZŐ: (*echóban*) A járókelők elképedve fordultak vissza. Szerencsére kevesen voltak az utcán. Ez a falu már csak ilyennek látta, betegesen idegesnek. Én is kezdem elfelejteni a fiatal, szellemes, vidám embert. Fülemben cseng fogcsikorgatása, szememből nem tudom kitörölni görcsbe ránduló ajkainak képét. Keserű büntudat égett bennem akkor is Csúrog főutcáján iránta, aki, lám, miattunk, gyerekek miatt faluról falura vándorolt, akit a miattam való félelem még betegébbé, idegesébbé tett és nem éri meg... semmit sem ér meg.

APA: Semmit sem szabad bevallani!

SZERZŐ: (*echóban*) Ekkor láttam meg benne először azt az embert, akiről a körötte keringő legendák szóltak. Az 1919-es szabadkai forrongásoknak résztvevőjét. Erről ő maga sohasem beszélt. Rokonoknál, ismerősöknél kellett kutatni.

I. NŐI HANG: Amikor felhúzták a vörös zászlót a városháza tornyára, apád, a Kakasikola előtt egy nagygyűlésen beszédet mondott. Ezért le is tartóztatták. Hozzám jutott az inge. Tudja ő, mitől félt téged, lányom.

II. NŐI HANG: Egy lapot is szerkesztettek abban az időben, ketten az öccsével, a csillagással.

SZERZŐ: (*echóban*) Mi is lehet most, Kikindán a nagybátyámmal, a csillagással?

III. FÉRFIHANG: A kommün bukása után bíró volt Szabadkán. De nem túrték meg a bíróságon. Egyre-másra felszabadította a kommunistákat, a kommün résztvevőit. Leváltották, kénytelen volt ügyvédnek menni.

SZERZŐ: *(echóban)* Hogy ügyvédnek milyen volt, azt az egész család, de mindenki tudta. Szenvedélyesen, minden szellemi erejét latba véve védte a szegényeket, meg a bajba jutott elvtársakat. Egyre szegényebbek lettünk. Már adósai voltunk minden boltosnak Zentán. De ha szegény parasztasszony jött a zentai tanyavilágból, hogy az adóbeszedőktől, vagy kegyetlen hitelezőktől megvédje szegénységét, apám vonatjegyrevalót adott a kezébe, ne keljen gyalog hazamennie. S ha némely boldogtalan szomszédját jött perelni, ő meg látta, milyen hiábavaló a pereskedés, rávette, hogy kibéküljön, ne költse kevéske pénzét ügyvédre, bíróságra. Aztán vagy meghallgatták, vagy nem.

APA: Kibékítettem őket!

SZERZŐ: *(echóban)* Jött újságolni és ragyogott, mintha milliók ütöték volna a markát.

APA: Csak úgy tettek, mintha kibékültek volna, aztán hallom, átmentek a legközelebbi ügyvédhez. Az egész város rajtom mulat.

SZERZŐ: *(echóban)* Mondta máskor, szomorkás mosollyal.

ANYA: Ne törődj vele most már!

SZERZŐ: *(echóban)* Vont vállat anyám, mert tudta, hogy ezzel megnyugtattja és mert a késői bánat tényleg hiábavaló.

ANYA: Most ne menj be hozzám! Dolgozik.

SZERZŐ: *(echóban)* Szólt anya, hogy egyszer megjöttem a vonatról.

ÉN: Ir?

ANYA: Igen.

ÉN: Honnan veszed?

ANYA: Hallod, milyen szép csendesen kopog a gép?

ÉN: Te mindig tudod, milyen kedvében van apa?

ANYA: Nem nehéz tudni.

SZERZŐ: *(echóban)* Az irodából áthallatszott a lakásba az írógép kopogása. Hol dühösen, hol kedélyesen, hol egykedvűen kopogott. Aztán sehogy. Az adóbeszedők nemcsak az ügyfelekhez, hozzánk is el-eljártak. Hol elvitték, hol csak lefoglalták az írógépet, a zongorát. Más értéket nem is találtak a kétszobás lakásban.

APA: Megsúgták, hogy holnap jönnek foglalni. Én elutazom. Te jobban tudsz hallgatni.

SZERZŐ: *(echóban)* Mondta anyámnak este. Ő csak összeszorította a száját, nem szólt.

APA: Tényleg elvitték a gépet?

SZERZŐ: *(echóban)* Kérdezte hitetlenül, amint délután megérkezett a vonatról.

APA: Az embernek elviszik a szerszámát. Tessék dolgozni és pénzt keresni gép nélkül! Hol szerzek pénzt, hogy kiváltsam?

SZERZŐ: *(echóban)* Szíve szerint hagyta volna veszni az írógépet meg az egész ügyvédséget is. Volt egy novellája, a Berill király. Berill

király, Berill király! — játszottunk mi gyerekek a játékos névvel. Az Árnayak című kötetben jelent meg 1929-ben. Apám nagyon szerette ezt a novellát. Egyik mellékfigurában saját álmairól szól:

MESÉLŐ: Egy szegény parasztcsalád tragédiáján elkeseredve a fiatal jogász otthagyja az ügyvédi irodát. Anyjától búcsúzik:

FELOLVASÓ: ...Miből akarsz akkor élni? — kérdi az anya. — Megélni? Nem fontos. Öt éve ügyvédkedem, elvonult előttem minden sötétség, gonosz emberek, hamis tanúk, akik az üdvösségüket adják el 30 ezüst pénzért. Kegyetlen vádlók, akik a nyomorultra, mint valami vérebet uszítják a bíróságot, kérlelhetetlen uzsorások, akikből minden jobb érzés hiányzik, és az üldözött, vízbe nyomott adósok végtelen nyomora... Vágyódom el innen, hideg tiszta vidékre, ahol eldobhatom a foglalkozásomat, mert éget.

MESÉLŐ: A fiatal jogász beáll Berill király hadseregébe, mert úgy tudja róla, hogy az igazságért küzd, de mire a király megtudja, hogy ott van a seregében és megbízná, hogy nagyszerű igazságos törvényeket alkotson, ez elesik az utolsó csatában.

SZERZŐ: (echóban) Így a novella. Egyszer a zongaránkat elárve-rezték. Micsoda szegény és micsoda meglepetés! Kár volt apámnak aznap elutaznia, mert mire visszatért, a zongora a régi helyén állt. Valaki tisztelői, vagy barátai közül megvette és hazaküldette. Sokáig melegített bennünket a város szeretetének ez a kis szikrája. Egy zongora! És mégis. És jöttek ismét a mozgalom, a szakszervezet ügyei, Zentán, Adán. Talán másutt is. Barátkozás Resocki Andrással, Cseh Károly tanítóval. Jött a világválság is, már nemcsak ő, mindenki a csőd szélén állott, a jól fizető ügyfelek sem fizettek már. Aztán jött a német fasizmus elől menekülő emberek hada. Adni kellett, ebédet, vacsorát, öltönyt, kabátot. Már sohasem ültünk egyedül az asztalnál. Fáradt, szakállas emberek néztek ránk, gyerekekre. Apám régi hévvel igyekezett vidám társalgást folytatni. Nem volt vallásos, de ekkor kiszegezte a kapunkra, a tóra apró tekercsét, hogy mindenki tudja, aki bajban van: a házban menedéket talál.

APA: Megint leoltottátok a villanyt a kapu alatt! Ezen akartok meggazdagodni? Ha keres valaki, be se mer jönni! Mit tudja az az idegen nyomorult, hogy tartunk-e például kutyát!

SZERZŐ: (echóban) Hogy idegességét ne fokozzuk, már senki sem merte eloltani a villanyt. Helyzetünk már kilátástalannak látszott, 1934-ben elköltöztünk Zentáról. A második gimnáziumot még be se fejeztem, még folyt a tanév. Ott kellett hagyni a szülővárost, a népkertet, a töltést, a vadgesztenyét a Tisza-parton és a Tiszát magát.

IV. FÉRFIHANG: Falun jobb sorod lesz, meglátod. Olcsóbb az élet és meg lehet élni az adásvételi szerződésekből is.

SZERZŐ: (echóban) Így csalta el Zsablyára egy barátja, vagy ismerőse csak. Vesztünkre. Mert Zentán lebalább ismerték és szerették.

APA: ...Ha engem a sors visszasegítene Zentára, ahonnan távol mindig csak száműzetésben érzem magam...

SZERZŐ: (echóban) Írja már egy év múlva egy zentai barátjának.

APA: Nagy tévedés volt Zentáról eljönni.

SZERZŐ: (*echóban*) Hallom nem egyszer. Nem változott. De türelmetlenebb lett. Elkeseredett becsületessége nem hozott jövedelmet, csak meg nem értést és egy kevéske népszerűséget. Meg a gyerekei, a mi rajongásunkat. Minél mélyebbre zuhant, annál jobban rajongtunk érte. De így is, sőt úgy lünt, csak így lehet megélni. Hazátlan kóborlók lettünk, néha egy évben kétszer is költöztünk, mint a vándormadarak. Zsabya, Bajmók, Újvidék, Sztanisics, Ada, végül Csúrog. S eközben iskoláim színhelye: Szabadka, Kikinda, Újvidék, Zombor, Kikinda... De mire Csúrogra költöztünk volna, anyám olyan szótlan lett, úgy tűnt, hogy beteg.

APA: Majd te becsamogolsz!

SZERZŐ: (*echóban*) Biztattott apám hunyorítva, cinkosként. De látam hogy vonaglik minden arcizma. Sírni szerettem volna, de nem mertem.

APA: Majd én segítek!

ÉN: Nem kell, apám, minden rendben lesz! (*echóban*) Szóltam, mert egyedül akartam maradni. Nagyobbik öcsém, Gyuri, felhozta a ládákat a pincéből, és megkezdődött a napokig tartó, kínos munka. Pakoltunk öcsémel, úgy, hogy azt anyám előbbi költözködések idején kitalálta, hogy semmi össze ne törjön, semmi meg ne rongálódjon: ide a porcelán, oda az ágynemű, a könyvek, a képek, no meg az ügyvédi iroda sok ezer aktája.

APA: Egy papírszeletnek sem szabad hiányoznia!

SZERZŐ: (*echóban*) Hallom, ki tudja hányadszor, mert az aktákat mindig rám bízta.

APA: Egész vagyonok, sőt emberéletek függhetnek egy papirostól. Ilyen világban élünk!

SZERZŐ: (*echóban*) Hallom intését. Ha már vállalta az ügyvédséget, akkor csinálta a legjobban, ahogyan csak tudta! Milyen büszke volt rá, hogy a pert, ha már elvállalta, sohasem vesztette el. Én pedig milyen büszke voltam arra, hogy az aktákból soha semmi nem hiányzott. S mégis, ennél az utolsó költözködésnél milyen keserűség fogott el szegény anyám elveszett tekintetét látva. Először sajnáltam meg őt. Kezét ölébe ejtve, szomorúan ült és nézte a feldúlt lakást. Aztán vonatra szállt velünk, ölébe vette féltett, ritka szépségű, virágba borult kaktuszát és hallgatott. Még Csúrogon is, amikor a fiáker végigbaktatott velünk a falun, csak hallgatott és fogta a kaktuszt. Ez lett az utolsó állomás. Apám utolsó állomása. 1941. szeptember 27. Megöleljük egymást a csendőrök előtt.

APA: Hova vezetik?

CSENDŐR: Szabadkára.

APA: Vonatindulás előtt ott leszek.

SZERZŐ: (*echóban*) Nem láttam soha többé. Megszöktem az állomásról, mielőtt odaért volna. Hogy ne őt bántsák. Mind ez semmit se használt. Engem újra elfogtak. Őt megölték. Annának sem sikerült megszöknie. Rókusnak sem. Wohl Lolának sem. Felakasztották. Tizenhat elvtárral együtt akasztották alig két-három hónapja, egy esős, lucskos, novemberi napon. Az örök, a jó örök mesélik, hogy Lola szép tiszta cipőben lépett ki a veszőhely udvarára és kikerülte a tócsákat. Mosolygott. Lola már a Sárga Házban is szüntelenül mosolygott, mikor az utolsók között

öt is elfogták. Bennünket mintha meg se látott volna a Sárga Ház bűzös szalmáján! Nem is érttem. Azt hiszem, haragudtam rá, és most eget ez a tudat. Ő már csak Ottmárra gondolhatott, akivel együtt fog meghalni, az elvégzett munkára és szerelmükre. Szép szerelmükre, hogy erőt gyűjtson magának az utolsó órára. Kísérője, egy csendőrruhás, fekete fiatal-emeber rosszullett az embertelen gyilkosságok láttán. Lola pedig feltúrte ruhája ujját, lemeztelenítette csuklóját és kezét nyújtva így szólt:

III. NŐI HANG: Maga miért fél, ha én nem félek?

APA: ...Na jó, gyerünk, ti szegény katonák,
kik oly szorongva álltatok elém,
A képetek ne legyen halovány,
Derűs nyugodtan löjtek belém!...

FELOLVASÓ: Az elítélt fölébredt. A hajnal pírja már beszűrődött börtöne rácsán, látta, hogy körülötte állnak elvesztői, az ügyész, a tömlőctartó, a bakó, a pribékek. És sajátságos! Szívéből eltűnt a szorongás, félelem nélkül tekintett a végső pillanat elé... Szánakozva nézett öntelt hóhéraitra, kik nem ülhetnek az ő szárnyaira, amint az eszme útjára indul. Úgy lépett az akasztófa alá, mint ki a dicsőség útjára lép...

